

Гілецький Й.Р.
кандидат пед. наук, доцент
Атаманюк Я.Д.
кандидат геогр. наук, доцент
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м.Івано-Франківськ, Україна

ПРО УНОРМУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ ТЕРМІНІВ У КАРТОГРАФІЇ

Панування в Україні впродовж століть у науковій діяльності в усіх галузях знань російськомовного понятійного апарату залишив свої помітні сліди й у вітчизняній картографії. Тому у цій галузі науки, техніки і виробництва питання українізації та уточнення ряду термінів і понять залишається актуальним.

Деякі неоднозначні формулювання картографічних термінів присутні в усіх україномовних виданнях, а деякі популяризуються окремими авторами [2].

У своїй публікації ми хочемо привернути увагу до деяких з проблемних термінів, запропонувати власні шляхи вирішення проблеми унормування їх використання.

Однією з таких російських кальок є використання терміну "мінута" для вимірювання величини кутів і дуг, а отже в географії та картографії для визначення географічних координат точок на поверхні Земної кулі.

У російськомовних письмових джерелах вперше слово «мінута» було використано в XVII столітті. Єдиної думки про те з якої з мов воно запозичено, французької чи німецької, на сьогодні немає.

Слово «мінута» чи співзвучні з ним на сьогодні використовуються у більшості європейських мов та міжнародній системі одиниць [3]. Походить воно від скороченої форми усталеного латинського виразу *pars minuta prima* (перша мала частина). Вважають, що це є залишком шістдесяткової система числення, яка була винайдена шумерами в III тисячолітті до н. е. і широко використовувалася в стародавні часи на Близькому Сході. Отже, мінута

російською мовою чи в інших європейських мовах означає $1/60$ частину від цілого і позначається символом ('). При цьому одна і та сама назва одиниці і позначення символом в усіх мовах використовується як для $1/60$ частини години, так і $1/60$ частини градуса при вимірюванні дуг і кутів.

Серед найбільш поширених європейських мов неспівзвучними із словом «мінута» є відповідна одиниця вимірювання часу та кутів в угорській мові (perc) та грецькій (λεπτό), а також багатьох автентичних мовах азійських країн. І тільки в українській для позначення $1/60$ частини години використовують слово «хвилина», а $1/60$ градуса кутової міри – «мінута». На нашу думку це є проявом комплексу меншовартості, який потрібно усунути і використовувати термін «хвилина» для часових і кутових вимірювань.

Різні терміни інколи використовують при класифікації умовних знаків за їх здатністю передавати геометричні параметри об'єктів (розміщення їх, форму, розміри, зайняту ними площу). У більшості підручників та інших друкованих видань з картографії умовні знаки, площа яких відтворюється у масштабі, називають площадними, контурними або масштабними. У деяких виданнях автори пропонують їх називати площинними [2]. Однак слово площинний, як стверджують фундаментальні сучасні джерела, є прикметником від слова «площина». Ним характеризується об'єкт, «який характеризується відсутністю об'ємності; розміщений, розташований в одній площині, на площині» [1, с. 799]. Зрозуміло, що реальна топографічна поверхня нічого спільного із площиною не має, а тому використання терміну «площинні умовні знаки» є невдалим, оскільки спотворює сутність самого значка.

Ще один термін, який пропонуємо розглянути, стосується одного із способів зображення. Чомусь в усіх україномовних виданнях російське «точечный способ» переклали як «точковий спосіб». Але заглянемо у тлумачний словник: «Точка – ... Одне з основних понять геометрії, фізики – те місце що не має виміру, межа відрізка лінії. 4. Певне місце, пункт у просторі, на місцевості, у середині або на поверхні чогось. //Географічний об'єкт або предмет на місцевості...» [1, с. 1259].

І дійсно у географії та картографії слово точка широко використовується. До того ж навіть існує поняття «точкові об'єкти», тобто такі площа яких не виражається у масштабі даної карти. Однак у способі зображення, який називають помилково, на нашу думку, точковим, для передачі кількісної величини явища використовують зазвичай кружки невеликого розміру. Тобто йдеться про значки які мають реальну площу, але дуже невелику. У цьому випадку в українській мові використовується слово «крапка» – «1. Невеличка цятка на певному тлі; 2. Графічний знак (.) як умовне позначення чого-небудь (в алгебрі, нотатному письмі, телеграфному коді, на географічних картах і планах)» [1, с. 461]. Тобто у цих визначеннях слова вже нічого не сказано про відсутність площі. Нижче у цьому ж виданні подано визначення слова «крапковий» - «Який має вигляд крапок (у 1 знач.)» [1, с. 461]. Отже, оскільки слово «точка» в українській мові використовується тільки для позначення точок (відліку, розміщення тощо), які не мають площі, то у картографії спосіб зображення, при якому використовуються кружечки маленького розміру (крапки), слід називати «крапковим».

Висновки. У статті висловлені декілька пропозицій, щодо унормування використання таких термінів як «хвилини кутового виміру», «площадні умовні знаки» та «крапковий спосіб зображення».

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Картографія: підручник/ А.П. Божок, А.М. Молочко, В.І. Остроух; за ред. А.П. Божок. – К.: Вид. поліграф. центр «Київський університет», 2008. – 271 с.
3. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/wiki/Minute>